Földváry Kinga

Egy évszázad a „csiklándó önhaszon” nyomában

Szerző

Földváry Kinga

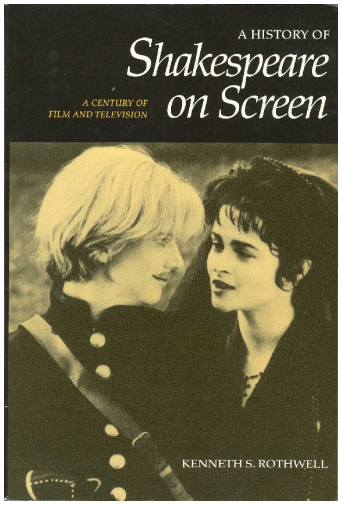
1974-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett angol és magyar nyelv és irodalom szakos diplomát, majd 2005-ben doktori fokozatot a Reneszánsz és Barokk Angol Irodalom Doktori Programon. 2003 óta a PPKE Angol Tanszékén tanít.

Email: foldvarykinga@freemail.hu

Földváry Kinga

Egy évszázad a „csiklándó önhaszon” nyomában

Kenneth S. Rothwell: *A History of Shakespeare on Screen: A Century of Film and Television*(Cambridge University Press, 1999)

Kenneth S. Rothwell: A History of Shakespeare on Screen: A Century of Film and Television (Cambridge University Press, 1999) – címlap

A Shakespeare-adaptációk szakirodalma az utóbbi évtizedben örvendetesen megszaporodott, egyfelől a bő évszázada gyarapodó vizsgálati anyag egyre bőségesebb kutatási lehetőségeket kínál, másfelől pedig a Shakespeare-kutatásban teret nyert az előadás-kritika, azon belül is a filmfeldolgozások vizsgálata. Ennek oka nem csupán az, hogy a hagyományos szövegértelmezés már kevés újat tud mondani, mert négyszáz éve végtelen számú olvasó járja körül a véges számú drámai szövegeket, és ma már ritkán hoz revelációt egy-egy új elemzés. Az elméletek divatja is talán kissé alábbhagyott, vagy talán csak hangsúlyt váltott, és most a bio-, öko-, kisebbségi és hátrányos helyzetű csoportok alkotják a maguk elméleti apparátusát. Ami viszont vitathatatlan, immár egy bő évszázada a színház és a film, tehát az előadott, színre vitt Shakespeare az a forma, mellyel találkozik a modern ember, a könyvdráma, az olvasott Shakespeare pedig egyre inkább háttérbe szorul, megmarad élettelen tananyagnak, régimódi kultúrcikknek. Ez a hangsúlyeltolódás természetes módon tükröződik az akadémia világában is, hiszen ott is érvényesül a kereslet-kínálat törvénye, és végeredményként hozza magával az új érdeklődést kielégítő kritikai munkákat is.

Bármilyen bőség legyen is, a mennyiség és minőség aránya nyilvánvalóan változó. De mégis minden tudományterületen, akár hagyományos, akár úttörő diszciplínáról legyen is szó, vannak alapművek, melyek megkerülhetetlenek, mert világos okfejtésük vagy kutatási eredményeik miatt mérföldkőnek számítanak. Ilyen alapmű Kenneth S. Rothwell könyve, mely a Shakespeare-adaptációk huszadik századi történetét követi nyomon.

A kötet címe tehát elsősorban történeti munkát ígér, és nem csalódik, aki erre számít, mert Rothwell valóban áttekinti a Shakespeare-adaptációk hosszú sorát a kezdetektől szinte napjainkig. Ez a fejlődéstörténet természetesen egybefonódik a filmtörténettel mint olyannal, hiszen Shakespeare neve és életműve a film születése óta kíséri a hetedik művészetet. Már a némafilmek között is találunk bőven figyelemre méltó Shakespeare-feldolgozásokat, és Rothwell lebilincselő olvasmányként tárja elénk azokat a hasonlóságokat, melyek az Erzsébet-kori színház és a korai mozi között húzódnak. Mindkettő a köznép szórakoztatásából emelkedett fokozatosan az egyre magasabb és szélesebb társadalmi érdeklődés felé, és a háttérben a művészi elhivatottsággal karöltve mindig ott találjuk a „csiklandó önhaszon” mozgatórugóját, ahogy a János királyban Arany János a „tickling commodity” kifejezést magyarra átültette. (Shakespeare 76) Az üzlet és a népszerűség hajtotta tehát már 1899-ben William Kennedy-Laurie Dickson rendezőt is, aki a kor egyik legünnepeltebb Shakespeare-színészét, Sir Herbert Beerbohm Tree-t megnyerve a feladatnak, filmre vitte a János király néhány részletét.

Az első Shakespeare-film: Sir Herbert Beerbohm Treea János király ban (King John. Walter Pfeffer Dando, William K.L. Dickson, Herbert Beerbohm Tree, 1899)

A legkiemelkedőbb Shakespeare-előadók közül sokan látták meg a fantáziát az új médiumban, bár senki nem sejtette, hogy milyen radikálisan fogja átalakítani a szórakoztatóipart és a klasszikus művészeti ágakat is. Volt persze, aki azonnal a színpadi előadás halálát jósolta, mint Charles Frohman 1896-ban: „amikor a művészet képes elhitetni velünk, hogy valódi, élő természetet látunk, akkor a halott színpadra nincs többé szükség" (Rothwell 1). De a színészek közül sokan látták meg benne a reklám lehetőségét, a rendezők pedig a narráció tömörítésének forradalmian új módját, mindamellett esélyt a közönség új – vagy régen elvesztett – rétegeinek bevonására. Ehhez Shakespeare neve kiváló segítséget nyújtott, hiszen a mozi hajnalán szó sem volt hetedik művészetről: a film önmagában nem képviselt értéket, amíg nem töltötték meg művészettel, klasszikus irodalmi művek formájában.

Innen indul tehát Kenneth S. Rothwell, és egy évszázadon kalauzolja át az olvasót, egy zsonglőr könnyedségével kezelve tekintélyt parancsolóan hatalmas anyagát. Rothwell kötete nem esszégyűjtemény, de mégis felveszi a versenyt az utóbbi években szinte minden rangos angolszász kiadónál megjelent hasonló tematikájú kötetekkel, melyek egy-egy fejezetet szentelnek az egyes drámai műfajok, filmrendezők, esetleg stílusirányzatok ismertetésének. Ugyanezt megtaláljuk Rothwellnél is, de mindezt összefüggő láncra fűzve, mely egyúttal azt is eredményezi, hogy a kiemelkedő alkotók nem csupán szerzőként, hanem koruk jellegzetes alakjaként, filmjeik pedig kortörténeti dokumentumként is helyet kapnak az elemzésben.

A második fejezet a hangosfilm első évtizedeiben rendezett négy Shakespeare-filmet és egyben a hollywoodi stúdiók klasszikus korszakát mutatja be, majd külön fejezetet kap a két világklasszis, Laurence Olivier és Orson Welles. Az ő rendezéseik tükrében pedig nem csupán az alkotók arcvonásait látjuk (a színpadias, jellegzetesen brit Olivier-t és a filmszerű, tipikusan amerikai Wellest), hanem a közönség változó igényeire, elvárásaira érzékeny vérbeli professzionistákat is.

Az angolszász klasszikusok után nem maradhat el a kontinens hozzájárulása sem, hiszen a Shakespeare-kultusz kedves fintoraként nem csupán a bárd angolosította a napfényes Itália

számos vidékét, hanem a huszadik század második felében több alkotó, így Renato Castellani és Franco Zeffirelli újra-olaszosította az angol klasszikusokat. Filmjeik világa operáikhoz hasonlóan látványra és zenére épül, sokszor a szöveget háttérbe szorítva, de cserében olyan mediterrán életerőt sugároznak, ami örök népszerűségük záloga lett.

Franco Zeffirelli halhatatlan szerelmesei. Rómeó és Júlia (Romeo and Juliet. Franco Zeffirelli, 1968)

A szerzői csoportosítás elkerülhetetlen, de ugyanilyen fontos a pluralizálódó médiumok fel- és elismerése is, így nem kerülhető el a televíziós feldolgozásoknak szánt fejezet. Rothwell ráadásul látnoki képességekről tesz tanúbizonyságot, amikor a fejezetet azzal zárja, hogy a médiumok között fokozatosan elmosódó határok lassacskán megkérdőjelezik egy-egy ilyen fejezet létjogosultságát, hiszen a műfajok és művek közötti áthallások következtében gyakran szinte lehetetlen határt húzni Shakespeare-adaptáció, paródia, pastiche vagy televízió, videó, mozi és világháló között. (A fájlcserélés és a YouTube korában már valóban kilátástalan küzdelem volna egymástól teljes mértékben elválasztani a fentieket, még akkor is, ha az alkotás folyamata változatlanul médiumspecifikus, emellett pedig az összemosódó mediális határok gyakran kifejezett anyagi-erkölcsi kárt is okoznak az alkotóknak.)

A hetedik fejezet ismét klasszikusok segítségével a társadalmi-politikai kontextus nyomait fedi fel az „angst" korában készült feldolgozásokon, amikor a világ minden részét konfliktus és küzdelem forgatta fel. Tony Richardson 1969-es *Hamlet*ében Nichol Williamson maga a dühöngő ifjúság, aki a klausztrofób viktoriánus látszatvilág ellen lázad minden idegszálával; de ugyanígy nyomot hagyott a Vietnám és az egyetemi lázadások utáni pesszimizmus Polanski *Macbeth*jén (Roman Polanski, 1971) vagy Brook *Lear király*án (*King Lear*. Peter Brook, 1971). Kenneth S. Rothwell azonban jóval többre vállalkozik, mint csupán csokorba szedni és kontextusba helyezni a különösen angol nyelvterületen amúgy is jól ismert Shakespeare-filmeket. A következő fejezet a kultusz elterjedését vizsgálja a nemzetközi filmgyártásban, orosz, japán, dán, portugál, német, svéd és még számos más felségterületen veszi számba Shakespeare kisajátításának nemzeti változatait. A két utolsó fejezet pedig a posztmodern kor termését helyezi górcső alá, a formabontó és hagyományromboló kísérleti filmektől a napjainkban újra reneszánszát élő, új típusú

népszerűségre törekvő alkotásokig.

A modern gazember: Ian McKellen Richard Loncraine III. Richárd jában (Richard III. Richard Loncraine. 1995)

Egyensúlyban van tehát a mindenki által jól ismert tömegfilmek és sztárrendezők bemutatása a kevésbé populáris trendek és művészfilm stílusirányzatok megjelenésével, és egy pillanatig sem érezzük elfogultnak vagy felszínesnek Rothwell leírásait, bár szükségszerű, hogy háromszázötven oldal, melynek csaknem egyharmadát a bibliográfia, filmográfia és a jegyzetek tesznek ki, semmiképpen nem lehet elegendő a több ezer film azonos mélységű bemutatására.

A könyv igen nagy erénye egyébként éppen a már említett film- és bibliográfia, bár mindkettő csupán a felhasznált és említett műveket gyűjti össze, de ez is tekintélyt parancsoló mennyiség, akkor is, ha a Shakespeare-filmek egy sorban kapnak helyet az egyéb filmművészeti alkotásokkal. Ez az egyetlen kissé zavaró tényező, bár előnye, hogy segíti a korszakok és irányzatok közötti kapcsolatok felismerését, de némi válogatást igényel, amikor csak a Shakespeare-drámák feldolgozásait kell kimazsolázni a hosszú listáról. Mindez nem ronthatja azonban el azt az élvezetet, amit a lebilincselő tudással párosult elegáns és szórakoztató stílusú szöveg okoz az olvasónak, aki szinte sajnálja, hogy csupán száz esztendő története után vége szakad az összefoglalónak. Rothwell, a szakma minden csínját ismerő előadó, az utolsó bekezdésben pedig még azt is megengedheti magának, hogy az addig felépített kastélyról bemutassa: a másik oldalról tekinthetjük légvárnak is, hiszen a klasszikus művészetekhez képest a film és a Shakespeare-film még mindig gyerekcipőben jár, értékelése változatlanul megosztja a nézőket és kritikusokat, és a könyv-színpad-filmvászon Bermuda-háromszögében még jó ideig alámerül, aki egyetlen, autentikus és örökérvényű Shakespeare-t keres.

Irodalomjegyzék

- Rothwell, Kenneth S.: *A History of Shakespeare on Screen: A Century of Film and Television*

Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Shakespeare, William: *János király*. Ford. Arany János. In: *Shakespeare összes drámái. I. Királydrámák*. Budapest, Európa, 1988.

Filmográfia

- *III. Richard* (*Richard III*. Richard Loncraine. 1995)
- *János király* (*King John*. Walter Pfeffer Dando, William K.L. Dickson, Herbert Beerbohm Tree, 1899)
- *Lear király* (*King Lear*. Peter Brook, 1971)
- *Macbeth* (Roman Polanski, 1971)
- *Rómeó és Júlia* (*Romeo and Juliet*. Franco Zeffirelli, 1968)

© Apertúra, 2007. nyár | www.apertura.hu
webcím: https://www.apertura.hu/2007/nyar/foldvary-egy-evszazad-a-csiklando-onhaszon-nyomaban/